

УДК 94(477)

Оксана Гриб

**ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ ТА ВОЛОДИМИР АНТОНОВИЧ:
ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН**

У статті досліджуються взаємини О. Барвінського та В. Антоновича в контексті формування їхніх громадсько-політичних та історичних поглядів.

Ключові слова: О. Барвінський, В. Антонович, "Руська історична бібліотека", "нова ера", австрофільство.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що національно-культурне відродження другої половини XIX століття викликало нові явища в громадсько-політичному, соціально-економічному та культурному житті, які істотно вплинули на зростання національної свідомості українців. Рушійною силою процесу національного розвитку виступала українська еліта, в середовищі якої зросли молоді діячі, які активізували громадсько-просвітницький рух на українських землях.

Мета дослідження полягає у вивченні історії взаємин О. Барвінського та В. Антоновича в контексті формування громадсько-політичних поглядів та історичної концепції.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань: висвітлити основні етапи співпраці О. Барвінського та В. Антоновича, проаналізувати вплив ідейних поглядів В. Антоновича на формування політичних симпатій та історіографічної концепції.

Об'єктом дослідження є взаємини О. Барвінського та В. Антоновича у соціокультурному, суспільно-політичному, науковому просторі кінця XIX – початку XX ст.

Джерельну базу цього дослідження складають листування О. Барвінського та В. Антоновича, що зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника [1], а також архівні матеріали Центрального державного історичного архіву у м. Києві [2]. До друкованих джерел також відноситься видання "Руської історичної бібліотеки", що виходила коштом і за редакцією Олександра Барвінського і зберігається у фондах Рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

Серед сучасних дослідників життя і творчості О. Барвінського слід в першу чергу виділити С. Павлишин [6], О. Аркушу [7], І. Чорновола [8], О. Кравець [9], М. Мудрого [10], І. Куцога [11]. При цьому не робилося спроб охарактеризувати його взаємини із видатними діячами Наддніпрянщини, зокрема В. Антоновичем, а також прослідкувати вплив останнього на творчість О. Барвінського.

Важливим джерелом вивчення життя і творчості О. Барвінського, в тому числі його взаємини із видатними діячами Наддніпрянщини, є його "Спомини з мого життя" у чотирьох частинах, перша частина яких побачила світ у 1912 р., друга – 1913, третя і четверта частини, на жаль так, і не вийшли друком [3–4]. У 2004 році "Спомини з мого життя" були перевидані зі вступним словом Л. Винара та І. Гирича [5].

Зростаючи на ідеалах "Громади" та будучи прибічником народовецького руху, О. Барвінський спільно зі своїми товаришами встановили широкі зв'язки із діячами Наддніпрянської України. На початок 1880-х років вони листувалися із більшістю членів "Старої Громади". У цей час вийшло три частини "Історії Руси" Олександра Барвінського, які отримали схвальні відгуки В. Антоновича. Відомо, що видатний український історик був одним із ініціаторів відновлення "Старої Громади" у Києві. Його думка мала величезну вагу в середовищі народолюбів. Схвальні відгуки на його працю спонукали О. Барвінського до особистого знайомства з В. Антоновичем [12, с. 207–208].

За сприянням О. Кониського у липні 1885 р. відбулася перша зустріч О. Барвінського з В. Антоновичем, під час якої обговорювалися різні питання. Зокрема наддніпрянські діячі цікавилися громадсько-політичною ситуацією в Східній Галичині, обговорювалася ситуація щодо розвитку мови, освіти, науки. В. Антоновича цікавили впливи русофільської та австрофільської течій на розвиток культури. Окрема увага приділялася питанню протистояння колонізаційним процесам, що відбувалися у Східній Галичині.

Одним з основних завдань зустрічі було обговорення видання серії "Руської історичної бібліотеки", у яку мали увійти твори та розвідки з історії українських земель. Не ризикуючи власноруч укладати "Руську історичну бібліотеку", О. Барвінський вирішив скласти план виходу серії спільно із В. Антоновичем. Видатний український історик визнав необхідність створення цієї серії та радив розпочати видавництво з загального історичного огляду, а вже пізніше подавати історичні монографії від найдавніших часів до сьогодення. Так було започатковано видання "Руської історичної бібліотеки" публікацією праці С. Качали "Коротка історія Русі", в подальшому

планувалося надрукувати "Історичні монографії" М. Костомарова, "Княжий період України-Русі" Д. Іловайського, "Монографії до історії Галицької Руси" М. Смирнова, М. Дашкевича та І. Шараневича, "Історію Великого князівства Литовського" В. Антоновича. Історію козацької доби висвітлювали історичні розвідки М. Костомарова про Б.Хмельницького, І. Виговського, І. Брюховецького, періоду Руїни та І. Мазепу [12, с. 207].

Під час обговорення видання "Руської історичної бібліотеки" виникло декілька спірних питань. Першим і найважливішим було те, що за відсутності україномовних історичних видань, не існувало чітко визначеної термінології. На противагу москвофільському "великоруському" або "малороському" В. Антонович запропонував використовувати термін "українсько-руський", а щодо назви українських земель – "Україна-Русь" [5, с. 368]. Так, вперше в науковій історичній літературі для визначення української території та населення введено термін "україно-руський", який у своїх працях почав використовувати О. Барвінський, а пізніше М. Грушевський. Іншим не менш важливим питанням, яке слід було вирішити, це – яким правописом мала друкуватися "Руська історична бібліотека". В останній чверті ХІХ ст. питання правопису залишалося чи не єдиною спірною проблемою між москвофілами і народовцями [13, с. 402].

Українські видання у Східній Галичині виходили так званим "етимологічним" правописом, тому з метою залучення якомога більшої кількості передплатників і їх поширення серед українського населення, було вирішено друкувати "Руську історичну бібліотеку" саме цим правописом [5, с. 369].

Перше перебування О. Барвінського у Києві мало для нього велике значення. Відбулося налагодження тісних дружніх зв'язків з одним із провідних діячів громадсько-політичного руху Наддніпрянщини В. Антоновичем та іншими представниками "Старої Громади", з якими він активно підтримував стосунки упродовж подальшого життя.

Окрім цього, знайомство з видатним українським істориком відобразилося на формуванні історичних поглядів О. Барвінського. Можна стверджувати, що після зустрічі з В. Антоновичем, О. Барвінський став одним із послідовників його історичної концепції. З цього часу історик надавав поради не лише в науковій сфері, але й у політичній, про що свідчить їх листування. Поступово В. Антонович почав впливати на формування наукових та політичних поглядів О. Барвінського [1, арк. 3].

У 1886 р. В. Антонович, подорожуючи до Відня, зупинявся у Тернополі у О. Барвінського. Як зазначав останній, у розмовах з істориком вони обговорювали видання серії "Руської історичної бібліотеки" та значення історичного минулого для українського народу, що спонукало його до написання праць з історії. "Розмови з проф. Антоновичем... ще більше впевнили мене про потребу основної історичної освіти серед нашої суспільності" [14, с. 1–2]. Свідченням дружніх стосунків між українськими діячами є також той факт, що донька В. Антоновича, Ірина, проїздом до Відня, зупинялася у родини О. Барвінського в Тернополі [1, арк. 4 зв.].

Перед переїздом до Львова у лютому 1888 року О. Барвінський вдруге відвідав Київ [15, арк. 4]. Метою приїзду були роковини Т. Г. Шевченка, які влаштовували "представники української народної ідеї" [5, с. 394]. Під час візиту О. Барвінський зустрічався з В. Антоновичем, з яким окрім усього обговорювали політичну ситуацію в Австро-Угорщині та Росії, а також він відвідав В. Вовка-Карачевського, М. Лисенка, М. Старицького, познайомився з К. Михальчуком, Т. Рильським, П. Симиренком [5, с. 394–396].

Черговий приїзд О. Барвінського до Києва залишив у нього приємні спогади. З того часу зустрічі із видатними українськими громадсько-просвітницькими та культурними діячами Наддніпрянщини стали регулярними. На них обговорювалися важливі питання національно-культурного розвитку українських земель. Як він сам пізніше зазначав у "Відповіді Михайлові Грушевському..." "Мало що не кожного року (почавши від 1885 р.) бував я у Києві... Під час мого кожочасного побиту збирався менший або більший гурток членів "Старої Громади" або у Кониського, або у Антоновича, Панченка й ин. і тоді обговорювано справи катедри історії України, а відтак справу обсади катедри історії літератури... Огоновським, та справу катедри на медичнім відділі" [16, с. 176]. На початку 1890-х років відбувається знайомство О. Барвінського із молодим на той час істориком М. Грушевським.

В. Антонович підтримував О. Барвінського щодо відновлення львівського часопису "Правда", надавав кошти для товариства "Просвіта", виявляв інтерес до політичної діяльності останнього. В. Антонович був активним прихильником політики "нової ери". У 1890 р. в Галицькому сеймі політику порозуміння між українськими, польськими, австрійськими правлячими колами проголосив Ю. Романчук, прихильником якої виступив О. Барвінський. Суть "нової ери" полягала у відмові українських народовців від союзу з русофілами та підкресленні їх лояльного ставлення до імперії Габсбургів взамін на поступки з боку австрійських та польських правлячих кіл для українського руху в культурно-освітній, політичній та господарській сферах [7, с. 11–15].

Активними противниками політики "нової ери" виступили радикали на чолі з І. Франком. Політичне протистояння двох провідних діячів Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. переросло у відкриту конфронтацію між ними. Це позначилося на діяльності НТШ. У друкованому органі Русько-української радикальної партії "Народ" І. Франко та М. Павлик виступали з критикою діяльності Ю. Романчука і О. Барвінського.

В. Антонович активно пропагував "новоєрівську" політику серед видатних політичних та культурних діячів, активно слідкував за її розвитком. Слід зазначити, що серед певного кола політиків йому вдалося заручитися їхньою підтримкою у "справі", яку називав "львівською". У своєму листі до О. Барвінського від 12 січня 1891 р. він писав: "Говорив я в Кракові з тамтешньою громадою про Львівські справи; вони далеко спокійніші як Львівська редакція "Народа", здається не бажають доконче сваритись, зовсім цураються москвофільства... Лайка "Народа" їм самим не дуже то подобається и вони більше дорожать народнім ділом, як их Львівські приятелі..." [1, арк. 1].

В. Антонович не залишився осторонь протистояння з радикалами. У своїх листах він висловлював думки про їх діяльність, чим спонукав О. Барвінського до подальшої конфронтації. "...Як я подивився загалом на так званих радикалів, то скажу по совісті, що здалека вони мені здавались неначе чимсь серйозним, на ділі ж тільки багато крику, а ані сили, ані ясної идеи, ані солідарності між собою не міг запримітити. Це мені здається загалом дурниця..." [1, арк. 6].

Цим В. Антонович підтримав спільну з О. Барвінським позицію щодо радикалів. Сприяння видатного історика у політичній діяльності спонукала О. Барвінського до активної громадсько-просвітницької діяльності. Налагодилися тісні зв'язки із наддніпрянською інтелігенцією через В. Антоновича, О. Кониського, А. Тележицького та А. Хамца українськомовна література доставлялася із Східної Галичини, натомість із Наддніпрянщини – твори видатних українських та російських діячів культури. За порадами В. Антоновича і О. Кониського О. Барвінський вносив пропозиції щодо реформування Товариства імені Т. Шевченка у наукове. За його словами, Галичина мала стати П'ємонтою українського національного відродження [14, с. 3].

З появою НТШ і обрання головою О. Барвінського розпочалася робота з утворення кафедри історії України у Львівському університеті, очолити яку мав професор В. Антонович [14, с. 3].

О. Барвінський, будучи депутатом Віденського парламенту, подав прохання про заснування кафедри Галицькому наміснику, графу К. Бадені та міністру освіти, а також 20 червня 1891 р. підняв це питання на засіданні Віденського парламенту. Питання заснування кафедри розглядав міністр внутрішніх справ, граф Е. фон Таффе, міністр у справах Галичини Ф. Залеськи. Через те, що на посаду завідування кафедрою мав бути запрошений російський професор, це питання розглядав міністр закордонних справ, граф Г. Кальнокі [14, с. 6].

Утворення української кафедри на чолі з професором В. Антоновичем викликало певну протидію з боку австрійського уряду і незадоволення у польському політичному середовищі. Як зазначав О. Барвінський, це питання викликало певні труднощі [14, с. 6]. Австро-угорська влада розцінювала особистість В. Антоновича з позиції консерватизму і віросповідання. Окрім того, у владних колах піднімалися питання про те, чи можна у Львівський університет з виразним католицьким характером брати професора православної віри і як до цього віднесеться вище духовенство, професори університету, студентство та й взагалі громадськість. Незважаючи на опір, О. Барвінський та його прибічники досягли успіху в призначенні В. Антоновича на посаду завідувача кафедри історії Львівського університету [14, с. 9].

Переведення В. Антоновича до Львова викликало і фінансові труднощі, адже після більш як двадцятип'ятирічної роботи на посаді професора у Києві, йому довелося б розпочинати з найнижчого рівня заробітної платні. Маючи на той час більше 60-ти років, В. Антонович вирішив передати завідування кафедрою історії України у Львівському університеті своєму учневі, М. Грушевському [14, с. 11].

О. Барвінський у грудні 1893 р. приїхав до Києва для з'ясування цього питання. Він відвідав В. Антоновича, після розмови з яким остаточно затверджено переведення до Львова М. Грушевського. Ця проблема вирішилася 21 квітня 1894 р., коли офіційно затверджено кафедру всесвітньої історії з українською мовою викладання [14, с. 12].

Відмова В. Антоновича від посади професора української кафедри не погіршила взаємини двох видатних українських діячів. Між ними продовжувалося листування, О. Барвінський зустрічався з істориком під час свого приїзду до Києва. У 1897 р., внаслідок доносів про "антиросійську" діяльність, міністерство поліції Російської імперії заборонило О. Барвінському в'їзд на її територію [2, арк. 3]. У рапорті начальника Київського жандармського управління наголошувалося на відмові приїзду до

* текст подано мовою оригіналу.

Києва на І археологічний з'їзд у серпні 1899 р. таким особам, як І. Белею, Ю. Романчуку, О. Барвінському [2, арк. 5]. Після особистого звернення до міністерства закордонних справ Австро-Угорщини О. Барвінський отримав надзвичайний дозвіл на в'їзд до Російської імперії на І археологічний з'їзд. Це був останній його візит в Наддніпрянську Україну [16, с. 176].

Дружні взаємини О. Барвінського і В. Антоновича продовжувалися до 1908 р., до смерті історика. Багато в чому професор і надалі допомагав О. Барвінському, був у курсі його політичної діяльності. Так, зокрема у листі від 24 грудня 1900 р. з Катанії (Італія), де В. Антонович перебував на лікуванні, він писав. "Про Ваші справи знаю тільки з тутешніх газет, що вибрано в Державну раду 7 русинів, але прозвищ не було. Як Ваша ласка, пришліть мені іноді газету, ...щоб мені не стратити зовсім розуміння ситуації..." [1, арк. 7].

Оцінюючи ситуацію, пов'язану з "новою ерою", він писав про те, що "... ситуація хоч не весела, та все-ж таки, ще рівноважна а мабуть в політиці треба завше якийсь час претерпіти..." [1, арк. 9].

Ідеї В. Антоновича знайшли своє відображення не лише у політичних поглядах О. Барвінського, але й у його історіографічній концепції. Останній звертався до видатного історика щодо зауважень на рукописні роботи, відгуків та рецензій на його праці та статті. Так, ще у березні 1883 р. у "Київській старовині" В. Антонович схвально оцінив III та IV частинам "Історії Руси" О. Барвінського, підкресливши його достатній професіоналізм у дослідженні історичних фактів та вдалий виклад.

Не оминув своєю увагою історик і V частину "Історії Руси". У своїй рецензії, поміщеній у серпневому випуску "Київської старини" за 1884 р., він зазначав на професійно сформованому предметі дослідження. Підтвердженням впливу В. Антоновича на формування історіографічної концепції О. Барвінського є те, що автор "Історії Руси" за основу брав періодизацію, якої дотримувався видатний історик, поділяючи історію українських земель на ті ж періоди: "Київська держава", литовсько-польський період, козащина та "руські землі у складі Австрії і Росії".

У більшості своїх концептуальних положеннях О. Барвінський безпосередньо наслідував В. Антоновича, зокрема це простежується в підкресленні "одвічного демократизму" русинів-українців, в зображенні протистояння громади і дружини в епоху Київської Русі як один із проявів "боротьби ідей".

Дружні взаємини, що склалися між двома видатними діячами Східної Галичини та Наддніпрянської України мали велике значення для національно-культурного відродження кінця XIX – початку XX ст. Завдяки їм налагодилися тісніші зв'язки між східногалицькою та наддніпрянською інтелігенцією.

Список використаних джерел

1. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 11, п. 54, спр. 528, 11 арк. 2. Центральний державний історичний архів у м. Києві, ф. 442, оп. 842, спр. 40, 1–25 арк. 3. Барвінський О. Споми́ни з мого життя / Барвінський Олександр. – Львів: Наклад Якова Оренштайна з Коломиї, 1912. – Ч. 1: Образки з громадського і письменного розвитку Русинів в 60-х рр. XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Куліша. – 336 с. 4. Барвінський О. Споми́ни з мого життя / Барвінський Олександр. – Львів: Накладом Якова Оренштайна з Коломиї, 1913. – Ч. 2: Образки з громадського і письменного розвитку Русинів від 1871–1888 рр. з додатком споми́нів про М. Лисенка. – 406 с. 5. Барвінський О. Споми́ни з мого життя / Барвінський О. / Упор. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с. 6. Павлишин С. Олександр Барвінський / Павлишин С. – Львів: Академічний експрес, 1997. – 148 с. 7. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження / Аркуша О. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с. 8. Чорновол І. Тягар прагматизму. Олександр Барвінський / Ігор Чорновол // Суспільство. – № 233. – 17 грудня 2004. – С. 7. 9. Кравець О. Олександр Барвінський – організатор науки і культурний діяч України / Кравець О. // Львівщина. – 1996. – С. 352–356. 10. Мудрий М. Галицьке русофілство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження / Мар'ян Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9.: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – 648 с. – С. 254–280. 11. Куций І. Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.): рецепція національної історії / Куций І. – Тернопіль: Джура, 2006. – 220 с. 12. Гриб О. Олександр Барвінський у західноукраїнській історіографії (остання чверть XIX – перша чверть XX ст.) / Оксана Гриб // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль. – 2004. – Вип. 2. – 268 с. – С. 203–219. 13. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності Олексія Сухого // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 9.: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля / НАН України, Інститут Українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2001. – 648 с. – С. 393–403. 14. Барвінський О. Заснування кафедри історії України в Львівському університеті / Барвінський Олександр. – Львів, 1925. – 18 с. 15. Особистий архів Барвінської А. С. – Паспорт Барвінського О. Г. на виїзд до Російської імперії. – Тернопіль, 1885. – 16 арк. 16. Купчинський О. До взаємин Олександра Барвінського з Михайлом Грушевським (документи і матеріали) / Купчинський О. // Олександр Барвінський (1847–1927). Матеріали конференції – Львів, 2001. – С. 142–178.

Оксана Гриб

АЛЕКСАНДР БАРВИНСКИЙ И ВЛАДИМИР АНТОНОВИЧ: К ИСТОРИИ ОТНОШЕНИЙ

В статье исследуются отношения А. Барвинского и В. Антоновича в контексте формирования их общественно-политических и исторических взглядов

Ключевые слова: А. Барвинский, В. Антонович, "Русская историческая библиотека", "новая эра", австрофильство.

Oksana Gryb

OLEXANDER BARVINSKYI AND VOLODYMYR ANTONOVYCH: THE HISTORY OF RELATIONSHIPS

This article investigates the relationship between O. Barvinskyi and V. Antonovych in the context of their socio-political and historical views.

Key words: A. Barvinskyi, V. Antonovych, "Ruska Historical Library," "new era", avstrofilstvo.

УДК 94(477)

Інна Чуйко

РОЛЬ Є. ОЛЕСНИЦЬКОГО У РЕФОРМУВАННІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

У статті проаналізовано заходи Є. Олесницького, скеровані на демократизацію виборчої системи у Галицькому сеймі.

Ключові слова: Є. Олесницький, виборчий рух, виборча реформа, виборчий закон, Галицький сейм.

При вивченні багатогранного і повчального життєпису визначного українського громадсько-політичного діяча Євгена Олесницького (1860–1917) найпильнішу увагу привертає його парламентська діяльність. Упродовж усієї політичної кар'єри Є. Олесницький залишався переконаним народовцем, що послідовно відстоював національні прагнення українського народу. Змагання за виборчу реформу до Галицького сейму і за демократизацію виборчої системи імперії Габсбургів у цілому парламентарій вважав основною політичною програмою галицьких українців, що була "на часі", оскільки створювала сприятливі умови для боротьби за національно-територіальну автономію Східної Галичини в рамках Австро-Угорщини. Тому він одним із перших підняв проблему демократизації виборчої системи. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз основних громадських і парламентських заходів, ініційованих Є. Олесницьким, щодо розв'язання цього питання.

Здійснюючи сучасне реформування виборчої системи незалежної України (в умовах активного суспільного обговорення закону про вибори народних депутатів 2011 р.), українські парламентарії повинні враховувати досвід минулого.

Об'єкт дослідження – виборчий рух українців Східної Галичини у кінці XIX – на початку XX ст.

Предмет дослідження – участь Є. Олесницького у боротьбі за демократизацію виборчої системи Австро-Угорщини.

Мета досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, щоб дослідити основні напрямки і зміст громадсько-політичної та парламентської діяльності Є. Олесницького, скерованої на реформування виборчої системи.

Завданнями статті є: висвітлення громадських заходів, аналіз депутатських запитів Є. Олесницького на "виборчу тематику"; дослідження проекту виборчої реформи до крайового сейму Є. Олесницького; з'ясування впливу реформування виборчої системи на політичне життя галицьких українців.

Наукових праць з питань участі Є. Олесницького у боротьбі за демократизацію виборчої системи на сьогодні немає. Перші спроби вивчення окремих аспектів політичної діяльності Є. Олесницького здійснив К. Левицький [1–2]. Побіжно розглядають досліджувану тему сучасні вчені О. Аркуша [3], Ю. Михальський [4] і О. Сухий [5]. Наукова проблема частково представлена у польській історичній літературі В. Найдус [6] і Ю. Бушко [7]. Залучення у науковий обіг неопублікованих матеріалів і маловідомих першоджерел дає змогу здійснити комплексний аналіз парламентських заходів Є. Олесницького, спрямованих на демократизацію виборчої системи.